

Biljana Mišić Ilić / Vesna Lopičić

JEZIK, KNJIŽEVNOST, MARGINALIZACIJA: JEZIČKA ISTRAŽIVANJA

Biblioteka
NAUČNI SKUPOVI

Urednice:

Prof. dr Biljana Mišić Ilić
Prof. dr Vesna Lopičić

Glavni i odgovorni urednik:

Prof. dr Bojana Dimitrijević

Akademski i recenzentski odbor:

Prof. dr Vesna Lopičić
Prof. dr Biljana Mišić Ilić
Prof. dr Đorđe Vidanović
Prof. dr Dragana Mašović
Prof. dr Mihailo Antović
Prof. dr Miloš Kovačević
Prof. dr Snežana Bilbija
Prof. dr Marija Knežević
Prof. dr Yunichi Toyota
Prof. Colin Nicholson
Prof. dr Walter Epp
Prof. dr Jordana Marković
Prof. dr Sofija Miloradović
Prof. dr Savka Blagojević
Doc. dr Vladan Pavlović

Sekretari konferencije:

Mr Marta Dimitrijević
Mr Ana Kocić

Recenzenti:

Prof. dr Đorđe Vidanović
Prof. dr Jordana Marković
Prof. dr Snežana Bilbija

Objavljivanje ovog zbornika pomoglo je Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije u okviru projekta *Dinamika struktura savremenog srpskog jezika* 178014 i Filozofski fakultet u Nišu.

Univerzitet u Nišu
Filozofski fakultet

**JEZIK, KNJIŽEVNOST, MARGINALIZACIJA
JEZIČKA ISTRAŽIVANJA**

Zbornik radova

Urednice:
Biljana Mišić Ilić
Vesna Lopičić

Niš, 2014.

Sva autorska prava zadržana. Zabranjeno je svako neovlašćeno umnožavanje,
fotokopiranje ili reprodukcija delova teksta.

SADRŽAJ

JEZIK, KNJIŽEVNOST, MARGINALIZACIJA: JEZIČKA ISTRAŽIVANJA

UVOD

Biljana Mišić Ilić, Vesna Lopičić MARGINALIZACIJE JEZIKA I MARGINALIZACIJA JEZIKOM	9
---	---

I

JEZIČKA MARGINALIZACIJA U JAVNOM DISKURSU I U DRUŠTVU

Марина Јањић, Илијана Чутура МАРГИНАЛИЗАЦИЈА ГОВОРНЕ ЕТИКЕЦИЈЕ НА ЕЛЕКТРОНСКИМ МЕДИЈИМА: ХОНОРИФИЦИ И УЧТИВО ОБРАЋАЊЕ	31
Tatjana Djurović, Nadežda Silaški THE TEACHER-STUDENT METAPHOR IN SERBIAN EU ACCESSION DISCOURSE – A CASE OF COGNITIVE MARGINALISATION	47
Борислава Вучковић СУБЈЕЗИЧКО <i>СВРГАВАЊЕ</i> У РЕПОВАЊУ НА СРПСКОМ ЈЕЗИКУ И МЕДИЈСКА МАРГИНАЛИЗАЦИЈА	59
Vladimir Figar IMAGINE SHE WAS WHITE: COGNITIVE LINGUISTICS VIEW OF THE MARGINALIZATION OF AFRICAN AMERICANS IN CONTEMPORARY MEDIA	71
Јелена Јовановић Симић ДЕСЕМАНТИЗАЦИЈА ЈЕЗИКА У ПОЛИТИЧКОМ ДИСКУРСУ (Поступци маргинализације битних чињеница и преусмерења смисла)	85
Zoran Jovanović, Ivana Stojanović Prelević MARGINALIZACIJA ETIKE U JEZIKU MEDIJA: MANIPULACIJA VERSUS ETIKA	95
Marija Vujović, Neven Obradović, Marta Mitrović MARGINALIZACIJA ŽENA U ŠTAMPI	107
Ivana Milovanović ŽENSKA ŠTAMPA U SRBIJI – ЗАХТЕВИ КОЈИ SE POSTAVLJAJU PRED SAVREMENU ŽENU	119
Nataša Ristivojević-Rajković POGRDNI NAZIVI ZA MUŠKARCE I ŽENE – PRILOG PROUČAVANJU KONCEPTUALIZACIJE RODA	133
Јована Јовановић ПЕЈОРАТИВИ У ИМЕНОВАЊУ ПРИПАДНИКА НЕКИХ ДРУШТВЕНИХ ГРУПА У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ	143

Dorijan Hajdu	
SOPSTVENA DISFEMIZACIJA – O RAZLOZIMA ZA UPOTREBU UVREDLJIVIH TERMINA ZA SOPSTVENU GRUPU	159
Predrag Novakov	
NEOPRAVDANI ANGLICIZMI U SRPSKOM JEZIKU – ELEMENAT LEKSIČKE MARGINALIZACIJE?	169
Ana Werkmann, Ana Kedveš	
ROMANO ČACIPE: HEADLINES FROM THE MARGINS	183
Гордана Драгин	
ВРЕДНОСТИ И ЗНАЧАЈ ГРАМАТИКЕ РОМСКОГ ЈЕЗИКА	199
Zorica Stanisavljević Petrović, Tijana Krstić	
MIŠLJENJE NASTAVNIKA O INTEGRACIJI ROMSKE DECE U ŠKOLI	209
Tanja Milosavljević	
OČUVANJE JEZIKA U VIŠEJEZIČKOJ SREDINI (PRIMER SRPSKOG JEZIKA NA FRANCUSKOJ TERITORIJ)	225
Владан Павловић, Милош Јовановић	
СКЛОНОСТ КА МАРГИНАЛИЗАЦИЈИ ДРУГОГ И ДРУГАЧИЈЕГ У СТАВОВИМА СТУДЕНАТА УНИВЕРЗИТЕТА У НИШУ	235

II NA MARGINAMA JEZIČKOG SISTEMA

Miloš Tasić, Dušan Stamenković	
METONIMIJA: OD MARGINALIZOVANOG TROPA DO CENTRALNOG POJMOVNOG MEHANIZMA	251
Милош М. Ковачевић	
ТЕКСТОСТИЛЕМАТИКА ЈЕДНОГ ТИПА КРИПТОГРАФСКОГ ДИСКУРСА	263
Ивана Палибрк	
НА МАРГИНИ: ГРАФОСТИЛЕМИ У АНГЛОАМЕРИЧКОЈ СТИЛИСТИЦИ	273
Marko Simonović, Boban Arsenijević	
LIČNOST I BEZLIČNOST GLAGOLA TREBATI: AVANTURE TEORIJSKE LINGVISTIKE U PRENORMIRANOM DOMENU	287
Маја Вукић	
МАРГИНАЛНИ ТИПОВИ СЕМАНТИЧКИХ КОНКРЕТИЗАТОРА УЗ НЕЗАВИСНЕ ВЕЗНИКЕ У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ	305
Тања Русимовић	
МАРГИНАЛИЗАЦИЈА СЕНТЕНЦИЈАЛНИХ РЕЛАТИВНИХ КЛАУЗА	317
Александра Јанић	
ПРЕСКРИПТИВНА МАРГИНАЛИЗАЦИЈА УМЕТАЊА АДВЕРБИЈАЛА У ДА-ДОПУНУ МОДАЛНИМ ГЛАГОЛИМА У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ И РЕАЛНО СТАЊЕ	327

Tiana Tošić DESKRIPTIVNI PREDIKATI U ENGLSKOM JEZIKU IZ UGLA KONSTRUKCIONE GRAMATIKE	343
Vladimir Ž. Jovanović MARGINALIZATION OF LINGUISTIC FORM FOR EFFECTIVE COMMUNICATION: MORPHOLOGICAL ISSUES IN ENGLISH AND SERBIAN	355
Светлана Милановић САМ, САВ и ИСТИ – НА МАРГИНАМА РАЗЛИЧИТИХ ВРСТА РЕЧИ	373
Слободан Новокмет ПРИДЕВСКИ СУПСТАНТИВИ – НА МАРГИНИ ЛЕКСИЧКОГ СИСТЕМА СРПСКОГ ЈЕЗИКА	387
Јованка Милошевић, Ивана Лазић-Коњик О ЈЕДНОЈ ВРСТИ ЛЕКСИЧКИХ МАРГИНАЛИЈА С АСПЕКТА ЛЕКСИКОЛОШКЕ АНАЛИЗЕ И ЛЕКСИКОГРАФСKE ОБРАДЕ	401
Бојана Томић О ФАМИЛИЈАРНОЈ ЛЕКСИЦИ У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ	429
Наташа Миланов ВАРВАРИЗМИ КАО МАРГИНАЛНИ ЛЕКСИЧКИ СЛОЈ	443
Милица Стојановић ОПШЦЕНА ЛЕКСИКА КАО МАРГИНАЛНИ ЛЕКСИЧКИ СЛОЈ (НА ПРИМЕРИМА ИЗ РОМАНА Д. НЕНАДИЋА)	457
Ана Ранђеловић МАРГИНАЛИЗАЦИЈА У ЈЕЗИКОСЛОВНОЈ ТЕРМИНОЛОГИЈИ КОД СРБА У 19. ВЕКУ	471
Иван Н. Јовановић СЕМАНТИЧКИ КОНСТИТУЕНТИ ЛЕКСЕМЕ <i>CHÈVRE-KOZA</i> У ФРАНЦУСКИМ ПОСЛОВИЦАМА И ЊИХОВИМ СРПСКИМ ЕКВИВАЛЕНТИМА: ПРИМЕР МАРГИНАЛИЗАЦИЈЕ ПРОТОТИПИЧНИХ ОСОБИНА	487

III (NE)MARGINALNI ASPEKTI U NASTAVI STRANIH JEZIKA

Slobodanka Gligorić THE (AB)USES OF CEFR IN DESIGNING LANGUAGE POLICIES IN EUROPE: MARGINALIZATION OF MIGRANT POPULATION	503
Jelica Tošić MARGINALIZATION AND DOMINANCE: 'PURE ENGLISH' CONCEPT VS. ELF (ENGLISH AS A LINGUA FRANCA) CONCEPT	513

Savka Blagojević	
SOME MARGINALIZED FEATURES OF ACADEMIC WRITING: THE AUTHOR'S VOICE AND GUIDANCE THROUGH THE TEXT	523
Tatjana Grujić, Jelena Danilović	
DISCOURSE ANALYSIS: A MARGINALIZED APPROACH TO TEACHING TENSES	535
Danica Jerotijević	
THE MARGINALIZATION OF PRONUNCIATION INSTRUCTION IN SERBIAN EFL CLASSROOMS	547
Biljana Radić-Bojanić	
KULTUROLOŠKI SADRŽAJI NA MARGINI – STAVOVI NASTAVNIKA ENGLESKOG JEZIKA	561
Tijana Vasiljević Stokić , Đukica Mirković	
MARGINALIZACIJA KOMUNIKATIVNIH JEZIČKIH VJEŽBANJA U UDŽBENICIMA ENGLESKOG JEZIKA ZA SREDNJU ŠKOLU	571
Ljiljana Janković	
MARGINALIZACIJA ODREDJENIH STRUKTURA SRPSKOG JEZIKA PRI PREVODJENJU SA ENGLESKOG NA SRPSKI KOD STUDENATA ANGLISTIKE	583

МАРГИНАЛИЗАЦИЈА У ЈЕЗИКОСЛОВНОЈ ТЕРМИНОЛОГИЈИ КОД СРБА У 19. ВЕКУ¹

Сажетак: У раду се анализа предстандардни и стандардни лексикон, тематски ограничен на језикословну терминологију регистровану у граматикама и уџбеницима из 19. века. Циљ рада је да се уоче разлике у српској језикословној терминологији с почетка и крајем 19. века. Посебно ће се издвојити процес маргинализације, односно нестајања појединих термина из српског језикословног термилошког система. Као корпус за истраживање узете су граматике и уџбеници А. Мразовића, В. Стефановића Караџића, С. Новаковића и Љ. Стојановића. Ради поређења са савременим стањем коришћен је први том граматике М. Стевановића.

Кључне речи: језикословље, терминологија, термин, маргинализација, Аврам Мразовић, Вук Стефановић Караџић, Стојан Новаковић, Љубомир Стојановић

1. О појмовима *терминологија* и *термин*

Под терминологијом² се подразумева систем термина, односно речи које се употребљавају у некој науци означавајући одређени појам одговарајуће научне, техничке и уметничке области (Михаљевић, 1998: 7; Шипка, 1998: 126; Драгићевић, 2007: 20). Термин је, дакле, реч или група речи чији се језички знак поклапа са одговарајућим појмом у појмовном систему одређене научне области.

До наглог развоја науке код Срба долази тек у 19. веку (Грицкат, 1964: 130; Бјелаковић, 2012: 17; Милановић, 2013: 13), што је, с обзиром на доминантне културе, цивилизацијске, па и језичке утицаје довело до експлозије међу терминима (калков, позајмљенице, домаћи неологизми), који су често настајали стихијски и индивидуално. На важност и потребу систематског проучавања развоја лексикона српског језика, пре свега у предстандардној епоси, указивали су многи лингвисти (в. Грицкат, 1964: 139; Ивић, 2001: 291). Развијена терминологија јесте један од примарних услова који мора бити задовољен како би се о једном језичком изразу говорило као о стандардном, те би требало да буде резултат свесне интервенције и неговања. Управо су термини онај слој лексике који једном језику у великој мери обезбеђује атрибут поливалентног, чиме се

¹ Рад је урађен у оквиру пројекта 178009: *Лингвистичка истраживања савременог српског књижевног језика и израда Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

² Назив 'терминологија' потиче од латинског *terminus* – међа, граница, циљ и *logos* – реч, говор (Михаљевић, 1998: 7).

једном народу омогућава да се укључи у интернационалну цивилизацију и у оквиру ње почне да се служи својим идиомом. Изграђена и стабилна терминологија неопходна је за постизање језичке стабилности (Ивић, 2001: 296). С тим у вези, сматрамо да је веома важно проучити метајезик језикословља³, науке која је код Срба у време о којем говоримо тек у зачетку (Милановић, 2013: 13).

2. О појму маргинализација

У тезаурусном *Речнику српскохрватскога књиженог и народног језика САНУ* нема именице *маргинализација*, као ни глагола *маргинализовати*. Будући да је дванаести том овог речника, у којем смо поменуте одреднице тражили, објављен давне 1984. године – дакле, пре 30 година, помоћ смо потражили у *Речнику српскога језика* Матице српске, објављеном 2007. године. Ни у њему нисмо пронашли тражене лексеме, као ни у *Великом речнику страних речи и израза* И. Клајна и М. Шипке. Уместо њих, у сва три речника на сличан начин обрађен је придев *маргиналан*. Представимо његова значења у РСАНУ:

мѣргинѣлан⁴, -лна, -лно **1. а.** који се налази на маргини, забележен на маргинама. **б.** фиг. који је мање важности, мањег значаја, споредан.

2. екон. а. који се налази на самој граници рентабилности; који једва покрива трошкове производње. **б.** који у пословним односима не прихвата померање утврђених износа камате, цена и сл. (чиме би му се смањила рентабилност пословања): ~ зајмодавац, ~ зајмопримац, ~ инвеститор, ~ продавац.

За наш рад од значаја ће бити фигуративно значење (1.а.) – *који је мање важности, мањег значаја, споредан*. Стога ћемо за потребе овог истраживања под *маргинализацијом* подразумевати *постепено нестајање, ишчезавање, излажење из употребе*.

3. Предмет, корпус и циљеви истраживања

Предмет овога рада представља анализа предстандардног и стандардног лексикона, тематски ограниченог на језикословну терминологију регистровану у граматикама и уџбеницима из 19. века. Циљ рада је да се уоче разлике у српској језикословној терминологији с почетка и крајем 19. века. Посебно ће се издвојити процес маргинализације, односно нестајања појединих термина из српског језикословног термилошког система. Упоређивана је језикословна терминологија Вука Стефановића Караџића из следећих дела:

³ Почетком 19. века у српској научној јавности не користи се термин *лингвистика*, већ је уобичајено да се наука о језику назива *језикословљем*. Стога ћемо и ми користити овај термин.

⁴ *Велики речник страних речи и израза* И. Клајна и М. Шипке пружа информације и о пореклу овог придева (лат. *marginalis*).

- *Писменице србскога језика* (у даљем тексту *Писменица*), која је штампана у Бечу 1814. године и
- *Српске граматике* (у даљем тексту *Грамматика*), која је објављена уз *Српски рјечник* 1818. године

са терминологијом језикословаца с краја 19. века:

- Стојана Новаковића – *Српска граматика* (објављена 1894. год.) и
- Љубомира Стојановића – *Лекције из српскога језика за II разред гимназије* (штампане 1896. год.).

Осврнућемо се и на термине које користи Аврам Мразовић у својој граматици *Рѣководство къ славенстѢй грамматикѢ во употребленіе славенско-сербскихъ народныхъ училищъ* (1794), али и на савремену граматичку терминологију из *Савременог српскохрватског језика I* Михаила Стевановића (1964). Дакле, један параметар за поређење језикословних термина из 19. века биће Мразовићева рускословенска граматика, у којој је описана структура тадашњег књижевног језика, а други савремена граматика, која описује савремени књижевни језик.

4. Представљање корпуса

Вук је *Писменицу* написао по наговору Јернеја Копитара, а приликом састављања граматике помогао му је Лука Милованов. „План, распоред градива и стручну терминологију начинили су према Мразовићевој славенској граматици. Апстрактна граматичка правила дао је Лука Милованов, а Вук је унео у дело само сопствено осећање за народни говор“ (Поповић, 1968: 79). *Грамматика* је савршенија од *Писменице*, избачени су неки делови и написана је једноставније и сажетије, али је и богатија подацима. У њу је Вук унео и нова поглавља, којих у *Писменици* није било. „У *Писменици* је било доста непотребнога, наслеђеног већим делом из Мразовићеве црквенословенске граматике [...] Тако су страдала стереотипна и непродубљена, а понекад и нетачна објашњења основних граматичких појмова“ (Ивић, 1991: 44).

Даљи процес разрађивања језикословне терминологије наставили су директни Вукови следбеници, велики филолози: Ђура Даничић, најближи и најзначајнији Вуков сарадник, Стојан Новаковић, најбољи ученик Даничићев, и Љубомир Стојановић, Новаковићев ђак и највећи проучавалац старих српских рукописа (Милановић, 2010: 133).

Стојан Новаковић заузима значајно место у нашој језикословној науци. О његовим филолошко-лингвистичким делима писао је А. Белић:

„Њега је у филолошко-лингвистичким пословима више интересовала пракса, школска граматика или развитак језика, неголи решавање научних проблема ... Научна терминологија школске граматике, нови обрти и изрази за различне преливе у исказивању мисли, она гипкост коју наш књижевни језик тако моћно све више развија у делима савремених књижевника, све је то Новаковић подједнако

неговао и утицао је тиме и на своје савременике и на поколења која су долазила. Он је тражио у исто време да се о свима тим позитивним успесима води рачуна и у граматицима и у речницима, да се у том правцу граматика 'модернизује'" (Белић, 1998: 462–463).

Његова *Српска граматика*, коју је годинама дорађивао и допуњавао (прво издање објављено је 1894, а друго 1902. године), заменила је Даничићеве граматике.

С друге стране, Новаковићев уџбеник заменила је граматика његовог ученика, академика и професора Велике школе, Љубомира Стојановића (*Лекције из српскога језика за II разред гимназије*, 1896). Стојановићево систематично и приступачно излагање учинило је да се ово дело задржи у српским школама много година и да доживи бројна издања.

5. Анализа грађе

Због ограниченог обима рада, анализираћемо само морфолошку терминологију, и то ону која се тиче врста речи и њихове поделе. Грађа ће бити представљена табеларно.

5.1. Најпре ћемо приказати термине за врсте речи (табеле 1а и 1б).

Мразовић	Вук	
	Писменица	Грамматика
имѢ существительное	име суштествително	име суштествително
мѢстоименіе	мјестоимение	мјестоименије
имѢ прилагательное	име прилагателно	име прилагателно
имѢ числительное	име бројтелно	име бројително
глаголь	глагол	глагол
нарѢчіе	нарјечие	нарјечије
предлогъ	предлог	предлог
союзъ	сојуз	—
междометіе	междометие	междуметије

Табела 1а

Новаковић	Стојановић	Данашњи термин
именица	Именица	именица
заменица	Заменица	заменица
придев	Придев	придев
број	Број	број
глагол	Глагол	глагол
прилог	Прилог	прилог
предлог	Предлог	предлог
свеза	Свеза	везник
—	Усклик	узвик

Табела 16

Вук речи дели на *скланђајеме* и *нескланђајеме*. У *скланђајеме* сврстава име, мјестоимение, глагол, причастие, а у *нескланђајеме* нарјечие, предлог, сојуз, междометие. Као засебну врсту речи Вук наводи и *причистија* – глаголске прилоге и трпни придев.

Из приказаних табела види се да се Вукови термини за врсте речи у потпуности разликују од Новаковићевих и Стојановићевих, а исти су као код Мразовића.⁵ Дакле, Вук је задржао стару термилошку лексiku за врсте речи, која се већ средином 19. века маргинализује и повлачи из употребе, јер већ Даничић у *Малој српској граматици* уводи термине *придјев*, *број* и *замјеница*.

Вук је у *Писменици* име *суштествително*, име *прилагателно* и име *бројително* најпре сврстао под појам *име*, а потом их је поделио. Поједине врсте речи су му једночлани термини (*глагол*, *предлог* итд.), а негде употребљава и вишечлане термилошке јединице, одн. термилошке синтагме (*име суштествително*, *име прилагателно*).

Већина Новаковићевих и Стојановићевих термина одговара данашњим називима за врсте речи. Данашњи *везници* код њих се именују као *свезе*, *узвици* су код Љ. Стојановића *услици*, док их С. Новаковић не издваја као посебну врсту речи: „Гдекоји броје као девету врсту речи услике, који управо нису речи него гласови којима се исказује осећање, или се природним звуцима подражава“ (Новаковић, 1894: 11). Занимљиво је запазити да појам *речца*⁶ као врста речи не постоји у анализираним граматицама из 19. века.

5.2. За именице, придеве, заменице и бројеве у свим анализираним текстовима налазимо заједничке граматичке категорије: рода, броја (табеле 2а и 2б) и падежа (табеле 3а и 3б).

⁵ Једина је разлика што Мразовић користи руску лексему *число*, а Вук народну – *број*.

⁶ С. Новаковић *речцама* назива *прилоге*, *предлоге* и *свезе* јер „чине једну гомилиу по томе што никад не мењају свога облика“ (Новаковић, 1894: 10). Из наведеног може се закључити да С. Новаковић *речцама* назива *непроменљиве* врсте речи.

Мразовић	Вук	
	Писменица	Граматика
мѣжескїй родъ	мужески род	мушки род
женскїй родъ	женски род	женски род
среднїй родъ	средњи род	средњи род
единственное число	јединствени број	јединствени број
множественное число	множествени број	мложествени број

Табела 2а

Новаковић	Стојановић	Данашњи термин
мушки род	мушки род	мушки род
женски род	женски род	женски род
средњи род	средњи род	средњи род
једнина	Једнина	једнина
множина	Множина	множина

Табела 2б

Из табелâ се запажа да су термини за категорију рода били уједначени као и данас. Код Вука се уочава једна измена у *Граматници* у односу на *Писменицу* – рускословенизам *мужески* (у *Писменици*) замењује народна лексема *мушки* (у *Граматници*), што је у складу са Вуковом идејом потреби увођења народног језика у функцији књижевног. У *Писменици* Вук помиње и *обити род*, а *општег рода* су именице које „могу означавати и мужески, и женски и средњи род н. п. пијаница, лажа и пр.“ (Стефановић Караџић, 1968: 45). Новаковић и Стојановић нигде не помињу именице овог типа, док се у савременој Стевановићевој граматници означавају као именице на -а, које су граматичког женског рода, а означавају лица мушког или женског пола (Стевановић, 1964: 173).

Мразовићев термин за категорију рода Вук је посрбио већ у *Писменици*, па тако *число* постаје *број*. Термини за број код Мразовића и Вука представљени су вишечланим терминолошким јединицама, тј. терминолошким синтагмама (*јединствени број*, *мложествени број*), али су с временом маргинализовани, потиснути из употребе у корист једночланих термина *једнина* и *множина*, који се јављају код Новаковића и Стојановића, а актуелни су и данас.

5.3. У табелама 3а и 3б приказани су термини за падеже.

Мразовић	Вук
	Писменица / Граматика
Именителный	Именителни
Родителный	Родителни
дателный	дателни
винителный	винителни
звателный	звателни
творителный	творителни
сказателный	(сказателни)

Табела 3а

Новаковић	Стојановић	Данашњи термин
први падеж	први падеж	номинатив
други падеж	други падеж	генитив
трећи падеж	трећи падеж	датив
четврти падеж	четврти падеж	акузатив
пети падеж	пети падеж	вокатив
шести падеж	шести падеж	инструментал
седми падеж	седми падеж	локатив

Табела 3б

Термине за падеже, једнаке код Мразовића и у обе Вукове граматике, представљају поименичени придеви преузети из рускословенске граматике. Напомињемо и то да Вук не уноси у парадигме *сказателни* (падеж), јер каже да је једнак дативу. За разлику од њега, Ђ. Даничић у својој *Малој српској граматици* наводи седам падежа и именује их редним бројевима (поред којих наводи и латинске називе).

Даничићеву традицију именовања падежа редним бројевима настављају и Новаковић и Стојановић, али се и ови термини почетком 20. века маргинализују и устаљују се данашњи називи, преузети из латинске граматике.

5.4. Када је у питању подела именица према значењу, постоје разноликости међу граматичарима с почетка 19. века и оних који су писали крајем тог столећа (табеле 4а и 4б).

Мразовић	Вук
	Писменица / Граматика
име сопствено	име сопствено
име нарицателно	име нарицателно

Табела 4а

Новаковић	Стојановић	Данашњи термин
стварне именице	стварне именице	стварне (конкретне) именице
мислене именице	мислене именице	апстрактне (мисаоне) именице
особне именице	особне именице	властите именице
заједничке именице	заједничке именице	заједничке именице
збирне именице	збирне именице	збирне именице
вештаствене (материјалне) именице	вештаствене именице	градивне именице

Табела 4б

Именице Вук Карацић дели у две групе: *име сопствено* (властите именице) и *име нарицателно* (заједничке именице). Таква је подела и у граматичи А. Мразовића. С друге стране, С. Новаковић и Љ. Стојановић све именице класификују на *стварне* и *мислене*, а затим *стварне* даље гранају на: *особне*, *заједничке*, *збирне* и *вештаствене*.⁷

Ова подела задржала се и у данашњој граматичкој терминологији, али су поједини термини нешто другачији. У Стевановићевој граматичи (као и у већини савремених граматика) *особне именице* уступиле су место *властитим*, *вештаствене материјалне именице* данас се називају *градивним*, а *мислене* – *мисаоним* или *апстрактним*. Општу поделу именица на *стварне* и *мисаоне* М. Стевановић помиње када говори о апстрактним именицама (Стевановић, 1964: 189).

5.4.1. Код термина за граматичку категорију промене именских речи по падежима (деклација) код Вука се примећује колебање. У *Писменици*, која је написана раније, за ову категорију Вук користи термин *склањање*, а у *Гра-*

⁷ У граматичи С. Новаковића оне се називају још и *материјалне*.

матици, која је написана народним језиком и новим правописом, употребљава термин са црквенословенским суфиксом -ије (*склоненије*). У Мразовићевој граматици забележен је облик *склоненіе*.

Код Новаковића и Стојановића нема термина за ову граматичку категорију, а данашњи назив *деклинација* преузет је из латинске граматике.

5.5. У именовању заменица Вук је био успешнији од Мразовића јер је неке термине изменио већ у *Писменици* (табела 5а):

Мразовић	Вук	
	Писменица	Граматица
указателнаЋ	лично	мј. које показује три лица
притЋжателнаЋ	присвојавателно	мј. које што присвојава
возносителнаЋ	указателно	мј. којим се што показује
вопросителнаЋ	вопросително	мј. којим се што пита
возвратителнаЋ	повраћателно	мј. повратно себе
—	—	мј. које се односи на ствар

Табела 5а

У *Писменици* су називи за врсте заменица делимично преузети од А. Мразовића, мада је Вук учинио корак ка посрбљавању ових термина (*указателнаЋ мјестоименијЋ* из Мразовићеве граматике код Вука је *лично мјестоименије*). Термини за врсте заменица у Вуковој *Граматици* дати су описно – народним, разумљивим језиком. Уз то, Вук у *Граматици* додаје још једну врсту заменица – *мјестоименије које се односи на ствар* (односна заменица), док ту врсту не помиње у *Писменици*, а нема је ни код Мразовића.

С друге стране, С. Новаковић и Љ. Стојановић све заменице деле на *именичке* (које још називају и *личне*) и *придевне*. *Именичке* даље разврставају на *заменице првог лица*, *заменице другог лица*, *заменице трећег лица* (*познатог*, *непознатог*, *неодређеног*, *одреченог* и *сложене*) и *сваког лица*. *Придевне* заменице могу бити: *за присвајање*, *за показивање*, *за каквоћу*, *за меру* и *количину* (табела 5б).

Новаковић	Стојановић	Данашњи термин
именичке (личне) заменице	именичке (личне) заменице	именичке заменице
придевне заменице	придевне заменице	придевске заменице
личне заменице првог лица	личне заменице првог лица	личне заменице првог лица
личне заменице другог лица	личне заменице другог лица	личне заменице другог лица
личне заменице трећег лица – познатог	личне заменице трећег лица – познатог	личне заменице трећег лица
личне заменице трећег лица – непознатог	вештаствене именице	упитно-односне личне заменице
личне заменице трећег лица – неодређеног	личне заменице трећег лица – неодређеног	неодређене личне заменице
личне заменице трећег лица – одреченог	личне заменице трећег лица – одреченог	одричне личне заменице
личне заменице трећег лица – сложене	личне заменице трећег лица – сложене	опште личне заменице
лична заменица сваког лица	лична заменица сваког лица	лична заменица сваког лица (повратна заменица)
придевне заменице за присвајање	придевне заменице за присвајање	присвојне придевске заменице
придевне заменице за показивање	придевне заменице за показивање	показне придевске заменице
придевне заменице за каквоћу	придевне заменице за каквоћу	показне придевске заменице
придевне заменице за меру и количину	придевне заменице за меру и количину	показне придевске заменице

Табела 56

5.6. Терминолошка лексика која се односи на придеве приказана је у табелама 6а и 6б:

Мразовић	Вук	
	Писменица	Граматика
усѢченіе	усјеченъе	усјечено и цијело име прилагателно
уравненіе	уравненъ	уравнијѣ
положителный степень	степен положителни	цијело прилагателно
разсѣдѣтелный степень	степен сравнителни	сравнителни степен
превосходѣтелный степень	степен превозносителни	степен превосходни

Табела 6а

Новаковић	Стојановић	Данашњи термин
неодређени / одређени вид	неодређени / одређени вид	неодређени / одређени вид
поређење придева	поређење придева	компарација
—	прост придев	позитив
први ред поређења	први ступањ поређења	компаратив
други ред поређења	други ступањ поређења	суперлатив

Табела 66

Вук у *Писменици* неодређени вид придева описује као „окончење прилагателни имена без и“ (Стефановић Караџић, 1968: 54), а у *Граматници* га дефинише као *усјечено, непуну име прилагателно*, док је одређени вид *цијело прилагателно*. Ови су термини већ средином 19. века маргинализовани, јер код Ђ. Даничића налазимо називе *прости* и *одређени вид* – дакле, термине врло блиске данашњим. Облици *неодређени / одређени вид*, који потпуно одговарају савременој терминологији, забележени су и у Новаковићевој и у Стојановићевој граматници.

Називи за степене поређења код свих језикословаца у 19. веку другачији су од данашњих, преузетих из латинске граматике. Иза Вуковог рускословенског *сравнителног степена* крије се данашњи компаратив, а иза *степенa превозносителног* суперлатив. Ипак, уочава се разлика између *Писменице* и *Граматике*, јер Вук у *Граматници*, по угледу на А. Мразовића, највиши степен поређења назива *превосходни* (код Мразовића *превосходителный*). Да су ови рускословенски термини маргинализовани у нашој терминологији крајем 19. века види се у Новаковићевом и у Стојановићевом уџбенику. Они немају једночлане термине за степене поређења, већ их именују описно – *први ред / степен поређења*, *други ред / степен поређења*.

5.7. Већ код Мразовића и Вука забележени су називи за све врсте бројева које наводи и данашња граматика. Ипак, сами термини нису се задржали до нас (табела 7а и 7б):

Мразовић	Вук	
	Писменица	Граматика
началнаО	основна им. бр.	основна им. бр.
самостоОтелнаО	самостојна им. бр.	самостојна им. бр.
чинителнО	редна им. бр.	редна им. бр.

Табела 7а

Новаковић	Стојановић	Данашњи термин
прост број	прост број	основни број
збирни број	збирни број	збирни број
редни број	редни број	редни број

Табела 76

Док су код А. Мразовића сви термини за врсте бројева руског порекла, Вукови називи за основне и редне бројеве исти су као и данас. Збирни број код Вука обележен је као *самостојно име бројително*, али овај термин није заживео у употреби.

С друге стране, и терминологија везана за бројеве једнака је код С. Новаковића и Љ. Стојановића. Она се од савремене граматичке терминологије разликује само по називу за основне бројеве – они се у њиховим уџбеницима називају *простим*.

5.7.1. Треба још напоменути да Вук у бројеве сврстава и *саставна* (у *Граматици умложна*) *имена бројителна*. Ово је термин за реч која се, како Вук објашњава, добија као одговор на питање „коликогуб?“ и „коликострук?“ (нпр. двогуб, трострук). Он даље наводи да су то *прилагателна имена* (придеви) настала додавањем наставака „губ“ и „струк“ на основни број (Стефановић Караџић, 1969: XLIX). У бројеве сврстава и *умножно* (у *Граматици нарјечно*) *име бројително* које се добија као одговор на питање „колико пута?“ (уместо *једанпут* говори се *једном*) и „који пут?“ (уместо *први пут* говори се *првом*), и ово се назива *право име бројително* (Стефановић Караџић, 1969: XLIX). Термини за ове две врсте бројева маргинализовани су с временом и данашња граматика нема термине за њих, али може се претпоставити да *саставно име бројително* одговара бројном придеву, а *умножно име бројително* разним бројним прилозима и бројним изразима.

5.8. Када је Вук у питању, треба нагласити да је одељак о глаголима много боље обрађен у *Граматици*. Наиме, док су у *Писменици* навођени облици који карактеристични за наш језик, тога у *Граматици* нема. „Тако је пуштен низ воду конјунктив (‘сослагателно наклоненије’), опсежне парадигме пасива (‘страдателни залог’), партиципа презента пасива типа *крајем* и сл. *Српска граматика* је овим постала много српскија од *Писменице*“ (Ивић, 1991: 44).

Поделу глагола на *наклоненија* (данашњом терминологијом на времена и начине) Вук прави по угледу на поделу у Мразовићевој *граматици*. Времена (*наклоненје изјавително*) дели на *прошавше*, *садашње* и *будуште*.⁸ Уз то, прошло време дели на неколико врста (табела 8а):

⁸ У *Писменици* ова лексема има српкословенски фонетизам, тј. групу *-шт*, док је у *Граматици* забележен новији облик, са народним фонетизмом – *будуће*.

Мразовић	Вук	
	Писменица	Граматика
накл. изјавително	накл. изјавително	накл. изјавително
накл. повелително	накл. заповједателно	накл. повелително
накл. сослагателно	накл. Сослагателно	накл. сослагателно
накл. неопредџенно	накл. неопредџено	накл. неопредџено
—	накл. причастно (причастије)	причастије
непредџно	полу прошавше	полу прошавше
преходџее	скоро прошавше	скоро прошавше
прешедшее	давно прошавше прво	давно прошавше
—	давно прошавше друго	—

Табела 8а

На први поглед запажа се да је Вукова терминологија за времена и начине неразумљива – преузета је из старе, Мразовићеве граматике. Уочава се и да је Вук термин за заповедни начин, посрбљен у *Писменици* (*наклоненје заповједателно*), у *Граматници* поново претворио у старији (*наклоненије повелително*). Термин за глаголски начин за исказивање жеље и могућности у *Писменици* је *сослагателно наклоненје* и он се јавља и код А. Мразовића и у *Граматници*. За *наклоненје причастно* у *Писменици* Вук истиче да су у питању *причастја* и да их има два: *за време садашње* и *за време будуште*. Осим тога, Вук помиње и *суштествително наклоненије* на *-ње* (играње, сипање) (Стефановић Караџић, 1969: LXI), што су данашње глаголске именице.

У вези са означавањем врста прошлог времена, Вук уводи своје термине и задржава их и у *Граматници*, с тим да у њој изједначава перфекат и плусквам-перфекат (*давно прошавше време*). Ови термини другачији су и од Новаковићеве и од данашње терминологије.

Глаголска терминологија С. Новаковића у потпуности је прожета терминима из савремене граматике. Многе облике С. Новаковић именује описно (нпр. *начин неодређени*, *време пређашње несвршено*), али у загради нуди и термине из латинске граматике, који су се данас усталили. У граматници Љ. Стојановића, нажалост, нема одељка о глаголима – последња обрађена врста речи су бројеви (табела 8б):

Новаковић	Стојановић	Данашњи термин
глаголска времена	—	глаголска времена
заповедни начин	—	заповедни начин
—	—	конјунктив (исказивање жеље и могућности)
начин неодређени (инфинитив)	—	инфинитив
гл. прилог времена садашњег, гл. прилог времена прошлог и трпни гл. придев	—	гл. прилог садашњи, гл. прилог прошли и трпни гл. придев
време пређашње несвршено (имперфекат)	—	имперфекат
време пређашње свршено (аорист)	—	аорист
време прошло (перфекат)	—	перфекат
време давно-прошло	—	плусквамперфекат

Табела 86

6. Закључак

Без обзира на маргинализацију појединих језикословних термина из 19. века у односу на данашњу терминологију лексику, Вукова, Новаковићева и Стојановићева улога у формирању језикословне терминологије веома је значајна. Када се упореде анализирани језикословни термини из Мразовићеве граматике и Вукових граматика, можемо се закључити да је велики број термина исти и да Вук, иако је раскрстио са старијим књижевним језиком, то није учинио и са старом граматичком терминологијом. Ипак, оно што је Вук започео, довршили су каснији нараштаји – Ђ. Даничић, С. Новаковић, Јб. Стојановић и многи други. Поред тога, не треба пренебрегнути чињеницу да је терминологија, у свим областима, увек подложна променама и иновацијама. Савремена граматичка терминологија усвојила је велики број страних речи, највише из латинске граматике. *Винителни надеж* постао је акузатив, *скоро прошавше време* је преименовано у *аорист*. Ни ови нови термини нису просечном говорнику разумљивији, али су краћи, погоднији за употребу и прихватљивији за данашње језичко осећање. Нови термини су углавном интернационални и повезују нас са лингвистичким терминологијама европских језика. Тако је П. Ивић приметио како је парадоксално, али тачно, да највећу помоћ у тумачењу и схватању значења појединих граматичких појмова пружају латински преводи појединих поглавља у Вуковој *Граматистици*, јер домаћа, словенска терминологија раздваја словенске језике, док их латински термини спајају (Ивић, 1991: 51).

Литература

- Белић, А. 1998. Стојан Новаковић у својим лингвистичко-филолошким делима. У *О великим ствараоцима, Изабрана дела Александра Белића*, том VI, 447–464. Београд: Завод за уџбенике.
- Бјелаковић, И. 2012. *Географска терминологија код Срба у 18. и 19. веку*, необјављена докторска дисертација, Нови Сад.
- Грицкат, И. 1964. Покушаји стварања српске научне терминологије средином прошлог века. *Наш језик*, 14, 2–3, 131–140.
- Даничић, Ђ. 1850. *Мала српска граматика*. Беч: Штампарија Јерменскога манастира.
- Драгићевић, Р. 2007. *Лексикологија српског језика*. Београд: Завод за уџбенике.
- Ивић, П. 1991. *О Вуку Караџићу*. Целокупна дела IV. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Ивић, П. 2001. *Српски народ и његов језик*. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Клајн–Шипка. 2006. *Велики речник страних речи и израза*. Нови Сад: Прометеј.
- Милановић, А. 2010. *Кратка историја српског књижевног језика*. 3. изд. Београд: Завод за уџбенике.
- Милановић, А. 2013. Уместо увода: српски језик на смени 18. и 19. века, У *Језик весма полезен*, 9–17. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Михаљевић, М. 1998. *Terminološki priručnik*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Поповић, М. 1964. *Вук Стеф, Караџић*. Београд: Нолит.
- РСАНУ. 1984. *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, том XII. Београд: САНУ.
- РСЈ. 2007. *Речник српског језика*. Нови Сад: Матица српска.
- Šipka, D. 1998. *Osnovi leksikologije i srodnih disciplina*. Novi Sad: Matica srpska.

Извори

- Мразовић, А. 1794. *Рѣководство къ славенстѣй грамматичѣ во употребленіе славенско-сербскихъ народныхъ училищѣ*. Віенна.
- Стефановић Караџић, В. 1968. Писменица Сербскога језика. У *О језику и књижевности I*, Сабрана дела Вука Караџића XII, приредио Берислав Николић. 25–121. Београд: Просвета.
- Стефановић Караџић, В. 1969. Српска граматика. У *Српски рјечник истумачен њемачкијем и латинскијем ријечима*, приредио Павле Ивић. XXIX–LXXI. Београд: Просвета.
- Новаковић, С. 1894. *Српска граматика*. Београд: Државна штампарија.
- Стевановић, М. 1964. *Савремени српскохрватски језик I*. Београд: Научна књига.
- Стојановић, Љ. 1896. *Лекције из српског језика (за II разред гимназије)*. Београд: Књижара Велимира Валожића.

Ana Randelović

MARGINALIZATION IN 19TH CENTURY SERBIAN GRAMMAR TERMINOLOGY

Summary

The paper analyses the pre-standard and standard lexicon, thematically limited to grammar terminology, as registered in 19th century grammar books and textbooks. The aim of the work is to perceive differences in Serbian grammar terminology from the beginning and from the end of the 19th century. Special attention is given to the process of marginalization, i.e. the disappearance of certain terms from the Serbian grammar terminology system. The selected research material includes grammar books and textbooks by Avram Mrazović, Vuk Stefanović Karadžić, Stojan Novaković and Ljubomir Stojanović, and for comparison with the modern terminology, the first volume of M. Stevanović's grammar book has been used.

Ana.Randjelovic@isj.sanu.ac.rs